

POPULAȚIE ȘI HABITAT ÎN MEDIUL RURAL

CORNELIU CĂRȚÂNĂ, MARILENA GÂNJU

Interacțiunea societate-mediu construit reprezintă astăzi un subiect cu o largă răspândire în lume. Cercetătorii aparținând unor variate discipline și-au conjugat eforturile în direcția determinării modului concret în care manifestările sociale ale oamenilor influențează caracteristicile ambiențelor și modul în care astfel de ambiențe acționează în mod reciproc, influențând viața și acțiunile acestora. Diferitele obiecte construite sunt considerate, din perspectiva sociologiei cadrului construit, atât ca efecte sau ca „purtătoare“ de viață socială, cât și ca factori care influențează, pe termen lung, comportamentele umane. Principalele subdomenii în cadrul acestei discipline sociologice sunt structurate în funcție de tipul de obiect construit: locuințe, dotări social-culturale și clădiri industriale. Pentru toate aceste obiecte sunt analizate structurile, fenomenele și activitățile sociale implicate de producerea, distribuirea, ocuparea, utilizarea și întreținerea lor, precum și efectele social-umane cumulative ale modului de ocupare și utilizare a obiectivelor respective. *Sociologia locuirii* poate fi considerată ca subdomeniul cel mai bine structurat din sociologia cadrului construit datorită multitudinii și complexității dimensiunilor sociale asociate cu dinamica fondului locativ: modurile de locuire derivate din constrângerile și oportunitățile specifice modurilor de ocupare a fondului construit, relațiile intrafamiliale și de vecinătate, mobilitatea locativă, integrarea socială, calitatea dotărilor sociale și a serviciilor pentru populație, condiționarea socială a consumului de timp, a comportamentelor deviate, a fenomenelor demografice, consum și producție culturală la nivel de individ și de familie.

Un loc important în evaluarea calității vieții individuale și sociale îl ocupă *calitatea socială a locuirii*, respectiv gradul de satisfacere a cerințelor de locuire prin condițiile disponibile, atât sub aspectul funcțional, cât și al stării subiective de satisfacție/insatisfacție față de mediul construit.

Estimarea calității sociale a locuirii se face fie direct prin măsurarea unor efecte ale condițiilor de locuire (starea de sănătate, satisfacție locativă, calitatea relațiilor de vecinătate, intensitatea unor fenomene socio-demografice), fie indirect prin indicatori ai unor condiții ale confortului de locuire în raport cu mărimea gospodăriei, ciclul de viață familială, resursele economice ale gospodăriei, cultura de locuire, orientări valorice specifice în utilizarea locuinței.

În prezentul material ne vom referi la calitatea socială a fondului locativ din mediul rural, îndeosebi din perspectiva „parametrilor de stare“, utilizând în acest scop următoarele categorii de indicatori. Indicatori privind:

Structura fondului locativ necondiționată de modul de ocupare a acestuia:

- tipul clădirilor;
- structura locuințelor după numărul de camere și suprafața locuibilă;
- vechimea fondului locativ;
- structura locuințelor după materialul de construcție;
- echipamente și dotări tehnice pentru locuințe;
- dependințe și anexe gospodărești.

Indicatori ai gradului de ocupare a locuințelor:

- gospodării pe locuință;
- persoane pe cameră;
- suprafața locuibilă pe o persoană;
- pondere locuințe ocupate în condiții de supradensitate.

Indicatori ai confortului de locuire condiționat de modul de ocupare și înzestrare a locuinței – indicatori ai efectelor sociale ale locuirii.

- satisfacție locativă;
- mobilitate locativă;
- aspirații de locuire;
- aspirații legate de principalele evenimente ale ciclului de viață familial – nupțialitate, divorțialitate, natalitate.

Nu putem începe prezentarea acestor aspecte înainte de a face o trecere în revistă, chiar și foarte sumară, a principalelor caracteristici ale politicilor de „dezvoltare“ a mediului construit în sistemul comunist totalitar din România.

Structura necesarului de locuințe era determinată prin „planul național de dezvoltare economică și socială“ fiind corelată mai mult cu „sarcinile“ de a construi un anumit număr de apartamente anual și cincinal decât cu necesitățile reale pe plan local în funcție de evoluția familiilor și a exigențelor acestora.

Din 1979 producția masivă de locuințe viza aproape exclusiv mediul urban în concordanță cu politica de industrializare și atragere a populației rurale. Majoritatea locuințelor nou construite în urban erau locuințe mici (cu 1 și 2 camere – peste 60%) în majoritate de stat. În ultimii ani, înainte de Revoluție procentul locuințelor construite la sate reprezenta numai 10% din totalul noilor locuințe.

În politica de urbanism și amenajare a teritoriului (cunoscută sub denumirea de „sistematizare“) nu existau nici un fel de facilități pentru dezvoltarea sau modernizarea fondului de locuințe din mediul rural.

Dimpotrivă, au apărut „prevederi“ cu caracter restrictiv, precum reducerea ariilor construite la minimum necesar pentru folosirea „eficientă“ a terenului, stabilirea regimului de înălțime a clădirilor și a modului lor de amplasare în raport cu trama stradală, indiferent de specificul cultural, tradițional al comunităților teritoriale, fixarea unei limite maxime a suprafeței afectate unei gospodării și chiar interzicerea dreptului de a construi noi case în satele considerate fără perspective de dezvoltare. Toate acestea aveau în vedere reducerea independenței economice și slăbirea autonomiei gospodăriilor țărănești prin renunțarea treptată la casele uni-familiale și la ocuparea unui teren mai mare.

Pentru un control mai riguros al activității de sistematizare și dezvoltare în teritoriu și reducerea numărului de camere și sate se apela adesea la mecanismul administrativ al transformării unor comune în orașe și distrugerea, printre altele, a simbolurilor arhitecturale tradiționale.

În 1986 se avea în vedere creșterea suprafeței agricole și reducerea zonelor construite prin gruparea satelor și gospodăriilor izolate în comune mari, cu clădiri tip bloc cu 2 și 4 niveluri (era prevăzută reducerea la maximum 5 000 - 6 000 de sate din cele 12 123 existente).

Din fericire, sub presiunea unor acțiuni internaționale dar și a unor reacții interne acest proces nu a avut amploarea dorită. În acest sens, conform unor studii de sociologia locuirii (Abraham, D., 1992 – *Puterea și mediul construit*) numai 4 sate au fost în întregime distruse în perioada 1980-1989, toate situate în jurul orașului București și având un număr redus de gospodării. În multe sate au fost demolate locuințe în zonele centrale și înlocuite cu clădiri tip bloc, contrastând flagrant cu restul clădirilor cu specific tradițional rural. Totuși, procesul de demolare a locuințelor demarat în anii 1970 a afectat în mult mai mare măsură mediul urban decât cel rural (potrivit estimărilor făcute în studiul amintit în anii '80 au fost demolate 120 247 locuințe în mediul urban și 7 676 în mediul rural).

1. CARACTERISTICI GENERALE ALE FONDULUI LOCATIV DIN MEDIUL RURAL

1.1. La recensământul din 1992 fondul de locuințe existent în mediul rural reprezenta aproape 47% din totalul de locuințe înregistrat la nivelul țării. Marea majoritate a locuințelor (98,5%) se află în *clădiri individuale cu o locuință* (casă la curte), fapt ce atestă caracterul tradițional al acestui tip de construcție pentru habitatul rural românesc. Deși cu ponderi ne semnificative, există și *locuințe situate în clădiri cu 2 și mai multe locuințe înșiruite, cuplate etc.*, (1,4%) și *locuințe amplasate în clădiri tip bloc* (0,1%).

1.2. *Gradul de ocupare* a clădirilor de locuit variază de la un tip de clădire la altul, constatându-se o scădere a acestuia îndeosebi în cazul clădirilor individuale cu o locuință (ocupate în proporție de cca 91%), față de gradul de ocupare a clădirilor cu 2 și mai multe locuințe înșiruite, cuplate și a celor de tip bloc (ocupate în proporție de aprox. 99%).

1.3. *Distribuția fondului locativ din mediul rural în funcție de anul construirii* se prezintă astfel:

Tabelul 1

	Anul construirii						
	înainte de 1915	1915 - 1929	1930 - 1944	1945 - 1960	1961 - 1970	1971 - 1980	1981 - 1990
% Clădiri	7,5	5,2	11,0	30,2	24,4	14,5	6,4

Se constată că aproape un sfert din fondul actual total de clădiri din mediul rural are o vechime mai mare de 50 de ani. Ritmurile cele mai intense de construcție a locuințelor în rural s-au înregistrat în perioada 1951-1970 când s-au realizat 1 857 484 locuințe. Începând din 1971 acest ritm scade continuu în paralel cu creșterea ponderii locuințelor nou construite în mediul urban. De consemnat că în 1993, pentru prima oară după 1980, numărul de locuințe realizat în rural a depășit numărul de locuințe construite în orașe, concretizându-se astfel o tendință pozitivă de stabilizare a populației rurale, tendință asociată cu dobândirea statutului de proprietar asupra terenului agricol. Este relevantă în acest sens și modificarea structurală a fluxurilor migrației interne între mediile rezidențiale, începând din 1991, prin creșterea ponderii fluxului migrator urban-rural (de la 3,5% în 1990 la 13,7% în 1992, în paralel cu scăderea fluxului rural-urban de la 69,8% în 1990 la 39,2% în 1992).

1.4. În ceea ce privește *materialele de construcție utilizate la clădirile de locuit*, datele statistice evidențiază preponderența în mediul rural a clădirilor cu pereți exteriori construiți din materiale de construcție ușor tradiționale (paianță, chirpici, lemn) 62%, iar 38% din piatră, cărămidă sau beton.

Tabelul 2
Clădiri de locuit după materialul de construcție (în %)

Tipul de clădire	Materialul de construcție					
	Total	beton armat	cărămidă cu planșeu de beton	cărămidă cu planșeu de lemn	lemn (bârne bile)	paianță, chirpici
Total	100,0	0,1	6,6	31,6	16,4	45,3
Clădiri individuale cu o locuință	100,0	-	6,3	31,6	16,4	45,6
Clădiri cu 2 sau mai multe locuințe înșiruite, cuplate etc.	100,0	-	21,1	39,6	15,1	24,2
Clădiri tip bloc	100,0	46,6	51,5	1,9	-	-

1.5. Dotarea clădirilor de locuit cu *utilități și instalații* este condiționată de existența la nivelul localităților rurale a rețelilor publice de alimentare cu apă și canalizare, a instalațiilor de energie electrică, gaze și încălzire centrală. Dacă în ceea ce privește alimentarea cu energie electrică se poate afirma că marea majoritate (93%) a clădirilor sunt racordate la rețeaua națională (mai sunt unele comune izolate și greu accesibile care nu sunt încă cuprinse în sistemul național de alimentare cu curent electric), în ce privește celelalte dotări edilitare situația este diferită.

Din totalul localităților rurale doar 12% sunt canalizate și aproape 8% dintre clădirile de locuit sunt racordate la rețeaua publică de canalizare.

De remarcat că 213 clădiri tip bloc din mediul rural nu dispun de instalație de apă și canalizare creând mari probleme în asigurarea condițiilor igienico-sanitare ale locatarilor, clădiri construite în ultimii ani înainte de revoluție în cadrul planului de „sistemizare” a localităților rurale.

Racordul la rețeaua de alimentare cu apă s-a realizat doar într-o proporție de 12% din fondul locativ-rural.

Din totalul clădirilor de locuit din mediul rural numai 3% sunt prevăzute cu instalație de alimentare cu gaze și 2% cu instalație de încălzire centrală, ceea ce înseamnă că și la ora actuală combustibilul principal utilizat în gospodăria țărănească este lemnul. De remarcat și în acest caz că peste 1/3 sunt racordate la rețeaua de gaze sau încălzire centrală.

După tipul dependențelor aferente locuinței rurale, se constată că 82% dintre locuințe au bucătărie, 8% au baie și W.C. Ceea ce dă o notă specifică habitatului rural este modul cum sunt amplasate acestea: în locuință sau în afara ei. Astfel, bucătăria este în locuință în 79% din cazuri și în afara locuinței 21% cazuri; baia, de obicei, este amplasată în locuință 94% cazuri și rareori în afara acesteia, 6%.

1.6. Structura fondului de locuințe din mediul rural după numărul de camere pe total țară și în profil teritorial (provincii istorice) se prezintă astfel conform tabelului 3.

Tabelul 3

	Locuințe după numărul de camere:					
	1 cameră	2 camere	3 camere	4 camere	5 camere și peste	camere/ locuință
Total mediul rural	12,6	41,2	30,0	11,8	4,4	2,55
Moldova	10,2	50,1	27,1	9,4	3,2	2,44
Transilvania	20,6	46,4	25,3	6,1	1,6	2,18
Muntenia	7,3	32,2	35,8	17,8	6,9	2,82
Oltenia	8,1	35,5	35,6	14,7	6,1	2,70
Crișana-Maramureș	17,1	43,8	27,8	8,4	2,9	2,33
Banat	12,9	39,1	31,4	12,0	4,6	2,51
Dobrogea	3,5	20,7	38,4	25,8	11,6	3,20
București (zona rurală)	6,1	24,5	36,6	22,6	10,2	3,03

Din total rezultă că mai mult de jumătate din fondul locativ rural este construit din locuințe mici, în special cu 2 camere. În profil teritorial ponderi mai mari ale locuințelor cu 1 și 2 camere se întâlnesc în Moldova, Transilvania, Crișana-Maramureș și Banat.

În legătură cu modul de structurare a fondului locativ rural românesc, după numărul de camere și suprafața locuinței, se poate vorbi de o diferențiere/specificitate a acestuia în profil teritorial. Astfel, în timp ce în zona centrală și nord-vestică a țării (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș) ponderea locuințelor mici (cu una și două camere) este compensată printr-o suprafață mai mare a acestora, în Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea numărul mai mare de camere se asociază, de regulă, cu o suprafață mai redusă.

În acest din urmă caz, compartimentarea locuinței într-un număr mai mare de camere dar cu suprafață mică reprezintă un mod specific de adaptare a locuinței la o talie mai mare a gospodăriei și la obișnuințele de conlocuire ale mai multor generații și/sau nuclee familiale, deși acest mod specific de viață rurală s-a restrâns considerabil în urma masivului exod rural-urban.

2. DENSITATEA DE OCUPARE A LOCUINTELOR

Distribuția indicilor de locuire din mediul rural, în profil teritorial (1992, v. tabelul 4).

Tabelul 4

Regiunea istorică	Indici ai densității de locuire			
	pers./gospod.	pers./cameră	supraf. locuibilă/ pers. (mp).	supraf. densitate de ocupare* pers./cameră %
Moldova	3,14	1,24	10,39	45,8
Transilvania	3,09	1,27	12,65	51,8
Muntenia	3,06	1,02	11,06	38,7
Oltenia	2,99	0,98	11,72	37,1
Crișana-Maramureș	3,17	1,26	12,43	50,4
Banat	3,19	1,14	14,10	44,9
Dobrogea	3,27	0,97	11,86	35,1
București (zona rurală)	3,26	1,03	11,96	38,7
Total mediul rural	3,10	1,13	11,57	42,9

* Ponderea locuințelor în care numărul de persoane din gospodărie este mai mare decât numărul de camere al locuinței.

În perioada 1966-1992, ca urmare a creșterii fondului de locuințe și reducerii taliei medii a gospodăriei, s-a redus și densitatea de locuire în toate regiunile țării. De remarcat că în patru din cele 8 provincii istorice (Muntenia, Dobrogea, Oltenia și București) indicele persoane/cameră înregistrează valori la nivelul standardului internațional (o persoană pe cameră). Dar în toate regiunile, cu excepția Banatului, suprafața locuibilă pe o persoană se situează sub 14 mp, deci un fond locativ cu o densitate ridicată de locuire din acest punct de vedere. În Moldova se înregistrează situația cea mai dificilă sub acest aspect datorită faptului că locuințele sunt cele mai mici față de restul țării, iar gospodăriile au o talie foarte ridicată.

Structura fondului locativ din mediul rural după modul de ocupare (persoane/cameră) pune în evidență o situație destul de dificilă – aproape jumătate din locuințele rurale se află în situația de supradensitate de ocupare cu valori diferențiate în profil teritorial de la 34% în Dobrogea la 52% în Transilvania. Ponderea mare a locuințelor aflate în această situație se datorează faptului că aproape 54% din fondul

locativ din rural este constituit din locuințe mici cu 1 și 2 camere ca efect al veniturilor reduse ale populației și absenței facilităților individuale de construire a fondului imobiliar în mediul rural, acesta fiind realizat în marea majoritate din fondurile populației.

În ultima perioadă (1990-1993) se constată o tendință de revigorare a construcției de locuințe în mediul rural (tot din fondurile populației) atât prin realizarea de locuințe noi cât și prin extinderi sau consolidări ale fondului existent. De subliniat că în totalul locuințelor nou construite marea majoritate sunt locuințe mari cu 3 și mai mult de 3 camere, ceea ce va conduce la o echilibrare a relației dintre mărimea gospodăriilor și mărimea locuințelor.

3. SATISFAȚII ȘI ASPIRAȚII DE LOCUIRE ÎN MEDIUL RURAL

Rezultatele sondajelor de opinie la nivel național efectuate de CURS în perioada 1991-1994 au pus în evidență existența unei relații consistente între situația obiectivă de locuire și percepția socială a acesteia. Astfel:

În mediul rural insatisfacția față de condițiile de locuire se asociază, în general, cu densitatea mai mare de locuire și cu absența sau insuficiența dotărilor de infrastructură a localităților și/sau locuințelor (apă curentă, canalizare, încălzire) care afectează negativ modul de utilizare și întreținere a dependențelor specifice gospodăriei țărănești...

Regiunile în care se înregistrează cele mai mari ponderi ale gradului de nemulțumire în raport cu factorii de confort ai locuinței sunt Moldova, Dobrogea și zona rurală aferentă Bucureștiului.

La nivelul comunităților locale, rezolvarea problemelor edilitare (apă, canalizare și drumuri) și facilitățile în construirea de locuințe sunt vizate ca principale obiective ce ar trebui să stea în atenția primăriilor.

Intenția de schimbare a locuinței este prezentă la circa 10% din populația rurală și este datorată în special densității mari de locuire, dar și prezenței în rândurile unei treimi din locuitorii satelor a imaginii potrivit căreia orașul oferă mai multe posibilități de dezvoltare (în special tinerilor) sub aspect profesional și al veniturilor, sau al confortului de locuire.

Deși în populația rurală se mențin destul de puternice anumite orientări valorice tradiționale, cum ar fi vârsta la căsătorie (73% consideră că o fată ar trebui să se căsătorească la o vârstă de până la 20 ani, iar un băiat până la 25 de ani – 91%), divorțul (63% nu consideră divorțul ca mod de soluționare a conflictelor în familie), numărul de copii în familie (46% consideră că o familie ar trebui să aibă 3 și mai mult de 3 copii), se manifestă însă o atitudine favorabilă față de locuirea separată a cuplurilor familiale, deci o tendință de decoabitare a gospodăriilor multifamiliale (70% dintre subiecții intervievați au apreciat că e mai bine ca tinerele familii să locuiască separat).

Referitor la aspirațiile privind locuința și confortul de locuire, a rezultat că acestea vizează în principal locuințe mari, cu cel puțin 3 camere, case cu curte sau vile cu un nivel, cu posibilități de adaptare și extindere în raport cu modificările din structura gospodăriilor și cu posibilități de racordare la rețele de apă, canalizare și alimentare cu gaze.

Considerăm că pe baza acestei succinte analize a calității sociale a locuirii în mediul rural românesc pot fi formulate următoarele concluzii:

1. Persistența crizei cantitative a locuințelor manifestată printr-o supradensitate de ocupare atât ca persoane pe cameră, cât și ca suprafață de locuire pe persoană. Această criză poate fi accentuată în viitor atât de tendința de stabilizare a populației rurale (ca urmare a reducerii construcției de locuințe și a numărului de locuri de muncă în urban), cât și de tendința de decoabitare a gospodăriilor multifamiliale.

2. Confortul redus al locuințelor rurale datorat absenței dotărilor de infrastructură la nivelul localităților rurale (drumuri degradate, absența canalizării, rețelele de apă potabilă) și deci imposibilitatea construirii și/sau utilizării de dotări igienico-sanitare specifice locuinței.

3. Insuficiența sau calitatea necorespunzătoare a dotărilor social-culturale și serviciilor aferente locuinței.